

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

คุณ: จากความรุนแรงทางร่างกายสู่เครื่องมือการจัดระเบียบวินัย

“คุณ” เมื่อพูดถึงคำ ๆ นี้ ในความรู้สึกของคนทั่ว ๆ ไปย่อมแสดงถึง สภาพความเป็นอยู่ ที่ทุกข์ทรมาน เป็นสถานที่ลงโทษบุคคลที่กระทำความผิดต่อสังคมเป็น “นักโทษ” (คนอันตราย) และมี “ผู้คุม” (ผู้ควบคุมนักโทษ) ซึ่งก็ต้องมีลักษณะพิเศษที่ไม่แตกต่างจากนักโทษเท่าใดนัก ตามคำพูดของคนทั่วไปที่ว่า “ผู้คุมเหี้ยม นักโทษเหี้ยม”

แต่ในความรู้สึกส่วนลึกของคนทั่วไปส่วนใหญ่จะแสดงความเห็นใจหรือสงสารนักโทษ มากกว่า ทั้งนี้สังเกตเห็นได้จากภาพยนตร์¹ หรือการนำเสนอของสื่อต่าง ๆ ที่แสดงถึงการทรมาน การลงโทษทัณฑ์ที่โหดร้ายจากผู้คุมเช่น การทำร้ายทุบตี การกระทำทารุณกรรม การขังเดี่ยวหรือ การประหารชีวิตนักโทษ เป็นต้น หรือแสดงออกถึงสภาพแวดล้อมที่สกปรก ความแออัด ความกดดัน ความบีบคั้นจากกฎระเบียบ ความเศร้าโศก ความทุกข์ทรมาน การแก่งแย่งทั้งเรื่องอาหาร การกินและการอาบน้ำ การทะเลาะวิวาท การถูกทำร้ายหรือการถูกข่มเหงรังแกจากนักโทษคนอื่น เป็นต้น

ถ้าเปรียบสภาพความเป็นคุกก็เหมือนกับ Charnel Grounds ในประเทศทิเบตหรือประเทศอินเดีย ซึ่งหมายถึงสุสานที่อยู่โดดเดี่ยวห่างไกลจากหมู่บ้าน เป็นสถานที่สำหรับทิ้งศพของคนจนที่ไม่มีทรัพย์สินเงินทองเพียงพอที่จะจัดทำพิธีศพให้ผู้ตายได้ จึงได้นำศพของผู้ตายมาทิ้งไว้ให้เน่าเปื่อยในสุสานเพื่อให้สัตว์กินซากต่าง ๆ ที่คอยจ้องกำจัดกัดกินซากศพเหล่านั้นจนหมดสิ้น อย่างเช่น พวกฝูงอีกา หมูหมาใน ฝูงเหยี่ยว ฝูงนกแร้ง ซึ่งเปรียบได้กับ “ผู้คุม”

ส่วนพวกวิญญาณ ปศาจ ผีดูดเลือดก็เปรียบเหมือน “กฎระเบียบวินัยข้อบังคับของคุณ” ที่คอยจ้องจัดการลงทัณฑ์ “นักโทษ” ผู้กระทำความผิดซึ่งเปรียบเหมือนซากศพ ในพื้นที่ของ “คุณ” ที่เปรียบได้กับ “สุสานทิ้งศพ” ซึ่งต่อมาคำว่า Charnel Grounds ได้กลายเป็นความหมายของ

¹ ตัวอย่างภาพยนตร์ไทย เช่น น.ช. นักโทษชาย ขังเดี่ยว ขังแปด หรือกรณีภาพยนตร์ต่างชาติ เช่น Papillon Schindler's list , The Rock, Midnight Express เป็นต้น

สภาพที่ยากลำบากเหมือนอยู่ในนรก เช่น คุก ตะราง โรงพยาบาลบ้า คนไร้ที่อยู่ คนนอนข้างถนน สลัม บ้านที่มีแต่ความรุนแรง ภาวะสงคราม ค่ายกักกันหรือสภาพความเจ็บป่วย ฯลฯ (Maull, 2005, pp. 22-23)

ประวัติศาสตร์แห่งการลงทัณฑ์ได้เปลี่ยนแปลงความรู้เกี่ยวกับการลงโทษจากอดีตสู่ปัจจุบันที่แตกต่างกันตั้งแต่สมัยยุคคลาสสิก ความรู้ทางการเมืองในสมัยนั้นเชื่อว่า การก่ออาชญากรรมทุกประเภทถือเป็นการประทุษร้ายต่อกษัตริย์โดยตรง ดังนั้นกิจกรรมการลงโทษจึงเป็นกิจกรรมของการแก้แค้น ซึ่งให้ความชอบธรรมต่อกษัตริย์ในการลงทัณฑ์ที่กระทำต่อร่างกายอาชญากร เช่น การตัดแขนตัดขา การฉีกกร่าง การเผาไฟ หรือการประหารชีวิตด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งกระทำต่อหน้าสาธารณชน แต่ในพิธีกรรมนี้อาจมีผลทางด้านลบด้วยเช่น กรณีผู้ไม่เห็นด้วยกับพิธีกรรมการลงทัณฑ์นั้น ก็อาจทำการประท้วงต่อต้านการกระทำที่รุนแรงดังกล่าวได้

ต่อมาหลังคริสต์ศตวรรษที่ 18 การต่อต้านได้เปลี่ยนแปลงความรู้เรื่องการลงทัณฑ์ที่โหดเหี้ยมต่อร่างกาย เป็นการลงโทษเพื่อผลในการป้องปรามการกระทำผิดอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการจำกัดอิสรภาพ ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นคือ การจำกัดอิสรภาพของมนุษย์ด้วยการกักขังหรือการจำกัดพื้นที่ อันเป็นการทรมานจิตใจมากกว่าการทรมานทางด้านร่างกายของมนุษย์

จากแนวคิดเรื่องการกักขังนี้จึงทำให้เกิด “คุกสมัยใหม่” ขึ้น ทั้งนี้ในปี ค.ศ. 1790 คริสต์ศาสนิกชนนิกายควเกอร์แห่งฟิลาเดลเฟีย ได้ก่อตั้งคุกแห่งถนนวอลนัตขึ้นมา ดังนั้น คุกจึงกลายเป็น “สถาบันเบ็ดเสร็จเด็ดขาด” (Total Institution) ที่แยกอาชญากรออกจากสังคมอย่างเด็ดขาด โดยการจัดสถานที่กักกันที่ปิดมิดชิด ไม่ให้มีการติดต่อกับโลกภายนอกและบริหารจัดการโดยกลุ่มบุคคล ซึ่งได้รับมอบอำนาจเด็ดขาดปราศจากการแทรกแซงจากอำนาจภายนอกเพื่อเปลี่ยนอาชญากรให้เป็นพลเมืองที่ดีกลับสู่สังคมโดยการฝึกสอนวิชาชีพต่าง ๆ และสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิดโดยใช้กลไกเชิงอำนาจหรือเครื่องมือใหม่ ซึ่งมีลักษณะเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและทำงานอย่างต่อเนื่องหรือที่เรียกว่า “ระเบียบวินัย” (Discipline)

มิเชล ฟูโกต์ กับความหมายแห่งคุก

ในยุคต้นทศวรรษที่ 1970 มีนักคิด นักเขียน และนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสท่านหนึ่งชื่อ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ. 1926-1984 ได้เขียนหนังสือชื่อ “Discipline and Punish: the birth of prison” (1979) โดยเสนอทฤษฎีที่เชื่อมโยงกันระหว่าง

3 แนวคิด คือ วาทกรรม ความรู้ และอำนาจ (Discourse, Knowledge and Power) 푸โกต์ แสดงทัศนะว่า มนุษย์ถูกสร้างขึ้นโดยวาทกรรม ซึ่ง วาทกรรมหมายถึง การแสดงออก การสื่อสาร การสื่อความ การพูดคุย ถกเถียง อภิปรายทั้งข้อเขียน หนังสือ ที่ขึ้นอยู่กับกาลเวลาและสถานที่ กลายเป็นความรู้หรือความจริงเกี่ยวกับมนุษย์ในช่วงหนึ่ง ๆ ของประวัติศาสตร์

ทั้งนี้ในขณะที่นิยามความรู้ในทัศนะของคนทั่ว ๆ ไปมักถูกเชื่อว่าเป็นข้อเท็จจริงที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ คือ สิ่งที่ช่วยประเทืองปัญญามนุษย์เกิดจากการแสวงหาและการค้นพบ แต่ฟูโกต์กลับเสนอว่า ความเป็นจริงของความรู้ใด ๆ มิได้เกิดจากคุณสมบัติของระบบเหตุผล ทฤษฎี ข้อพิสูจน์ หรือคำอธิบายตัวของความรู้นั้น ๆ แต่เกิดจากอำนาจที่มาจากวาทกรรมที่ผลิตความรู้ นั้น ๆ โดยฟูโกต์ยกตัวอย่างเรื่อง การสร้างวินัยและการลงโทษ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงของความรู้ จากวาทกรรมยุคคลาสสิกมาจนถึงกึ่งกลางศตวรรษที่ 19 ที่เปลี่ยนจากการลงโทษทางร่างกายมาเป็นการลงโทษด้วยการกักขังจำกัดอิสรภาพ

สำหรับการลงโทษด้วยการกักขังจำกัดอิสรภาพนั้น ฟูกูต์เห็นว่า การลงโทษแบบนี้ “ไม่ใช่ลงโทษแบบนุ่มนวลและไม่ใช้เพื่อลงโทษให้เบาขึ้นแต่เพื่อลงโทษให้ได้ดีขึ้น” ในการลงโทษแบบนี้องค์ความรู้ที่จำเป็น คือ การจำแนกและจัดประเภทความผิด ซึ่งมีผลต่อความหนักเบาของการลงโทษ ในการควบคุมนักโทษและเปลี่ยนแปลงนักโทษให้กลับเป็นคนดีกลับเข้าสู่สังคม

ฟูโกต์ ได้นำเสนอกลไกการทำงานของระเบียบวินัยในสถาบันเบ็ดเสร็จเด็ดขาดด้วยวิธีการหลากหลายเช่น การจัดแยกบุคคลออกเป็นสัดส่วนเพื่อกำหนดสถานะและหน้าที่ กำหนดตารางเวลาให้นักโทษต้องทำหรือให้เสร็จสิ้นภายในเวลาที่กำหนดและการฝึกร่างกายเพื่อให้เกิดประโยชน์เช่น การออกกำลังกาย การฝึกวิชาชีพ การศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น

กิจกรรมดังกล่าวนี้ได้ถูกสถาบันเบ็ดเสร็จเด็ดขาดด้อยอย่างเรื้อรังจำอ้างสิทธิและความชอบธรรมในการใช้ระเบียบวินัยเป็นเครื่องมือสำคัญในอันที่จะฟื้นฟูผู้ต้องขังให้กลับตัวเป็นคนดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้ แต่ฟูโกต์เห็นว่า แท้ที่จริงระเบียบวินัยกลับถูกใช้เป็นเครื่องมือลงทัณฑ์ประเภทใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนและแสดงถึงขั้นเชิงของอำนาจการควบคุม นักโทษที่นำเข้ามาใช้แทนการใช้อำนาจแบบทารุณโหดร้าย ในสมัยยุคคลาสสิก นั่นเอง

ฟูโกต์ เห็นว่าหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาแทบไม่มีระบบการปกครองหรือชนชั้นปกครองที่เหนียวแน่นเพราะ สถาบันการปกครองเหล่านั้นจะต้องได้รับการท้าทายและจะต้องเปลี่ยนแปลงไปในที่สุด ทั้งนี้ในทัศนะของฟูโกต์ อำนาจมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง อำนาจไม่ได้มีศูนย์กลางอยู่ที่ใดที่หนึ่งเฉพาะเช่น อำนาจองค์อธิปัตย์หรือ อำนาจชนชั้น เป็นต้น

การที่อำนาจกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ นี้ มิได้หมายความว่า อำนาจที่มีอยู่ในแต่ละที่นั้น จะมีปริมาณและคุณภาพที่เท่าเทียมกัน อำนาจแต่ละชนิดมีประวัติความเป็นมา วิธีทาง ตลอดจน ยุทธวิธีในตัวของมันเอง ดังนั้นฟูโกต์ จึงสรุปทัศนะเกี่ยวกับอำนาจว่า อำนาจมิได้มีศูนย์กลางอยู่ที่ใดที่หนึ่ง อำนาจมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง อำนาจสามารถที่จะหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไม่มีที่สิ้นสุด อำนาจเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวตลอดเวลา

กรอบความคิดของมิเชล ฟูโกต์ ยังเสนอว่า แม้สังคมปัจจุบันจะถูก “ครอบงำ” ด้วย อำนาจอย่างมากมาย โดยเฉพาะอำนาจที่เกิดจากกลไกการสร้างวินัยแต่กระนั้นก็ตามมนุษย์หรือ สามีญชนคนธรรมดา ก็ใช้ว่าจะไร้โอกาสต่อต้านขัดขืนต่ออำนาจที่กระทำต่อ โดยฟูโกต์ได้สรุป ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไว้ว่า “ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นย่อมมีการต่อต้านขัดขืนต่ออำนาจ” ไม่เว้นแม้แต่ พื้นที่ของการกักกันอิสรภาพอย่างคุกด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ แนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งในเรื่องอำนาจ คือ “การจ้องมอง” (Gaze) ซึ่งฟูโกต์ ได้อธิบายผ่านการออกแบบสถาปัตยกรรม “แพน옵ติคอน” (Panopticon) ที่เป็นอาคารที่สร้าง เป็นรูปวงกลม มีหอคอยที่ปิดไฟมีดอยู่ตรงกลาง รายล้อมด้วยห้องขังและมีผู้ตรวจการณ์อยู่ใน หอคอยที่สามารถจับตาและสอดส่องดูพฤติกรรมในห้องต่าง ๆ ที่เปิดไฟสว่างไว้ตลอดเวลา แพน ออปติคอนจึงเป็นกลไกควบคุมที่ตรงกันข้ามกับคุกมืด คือ ให้แสงสว่างและการมองเห็นได้เป็น กลไกในการสอดส่องและควบคุม ซึ่งต่อมาฟูโกต์ค้นพบว่า กลไกชนิดนี้มีผลทางจิตวิทยาต่อนักโทษ ด้วย คือ บางครั้งแม้ไม่มีผู้ตรวจการณ์ในหอคอย แต่นักโทษก็ยังมีความรู้สึกอยู่ตลอดเวลาว่ามีการ จ้องมองดูอยู่ และนั่นก็หมายความว่า การจ้องมองและอำนาจก็คือ กลไกสำคัญที่เข้ามากำหนด ทั้งพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของนักโทษให้อยู่ใต้อาณัติแห่งคุกหรือเรือนจำ

เรือนจำกลางบางขวาง: พื้นที่แห่งการต่อสู้เชิงอำนาจ

สำหรับกรณีคุกในสังคมไทยนั้น เรือนจำกลางบางขวางถือเป็นเรือนจำความมั่นคง สูงสุดของประเทศ ที่ใช้คุมขังนักโทษคดีอุกฉกรรจ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นอันตรายต่อสังคม เรือนจำ กลางบางขวางเป็นสถาบันเบ็ดเสร็จเด็ดขาดที่ใช้อำนาจในการควบคุมกักขังนักโทษที่มีกำหนดโทษ สูงตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไปจนถึงตลอดชีวิต และรุนแรงที่สุด คือ การลงโทษด้วยการประหารชีวิต ซึ่ง เปลี่ยนจากการยิงเป้ามาเป็นการประหารชีวิตด้วยการฉีดสารพิษ เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2546 โดย มีการประหารนักโทษในครั้งนั้นรวม 4 คน

เนื่องจากนักโทษแต่ละคนมีกำหนดโทษสูงและเป็น “ตัวอันตราย” ดังนั้น ลักษณะโครงสร้างและระบบของเรือนจำจึงมีความมั่นคงปลอดภัยในการควบคุมสูงเป็นพิเศษเพื่อป้องกันการหลบหนีเช่น ระบบการตรวจค้นรูปแบบต่าง ๆ ทั้งก่อนเข้าและออกจากเรือนจำ การสร้างกำแพงเพื่อแบ่งแยกพื้นที่การควบคุมเป็นแต่ละแดน² การสร้างกำแพงสูงล้อมรอบบริเวณภายนอกซึ่งประกอบด้วยลวดหนาม การปล่อยกระแสไฟฟ้าแรงสูง ป้อมยามที่มีเจ้าหน้าที่พร้อมอาวุธปืน ระบบโทรทัศน์วงจรปิดภายในห้องกักขังนักโทษและบริเวณที่เป็นจุดล่อแหลมสำคัญ ๆ เป็นต้น

นอกจากระบบควบคุมทางกายภาพที่เป็นรูปธรรมแล้ว เรือนจำกลางบางขวางยังมีการควบคุมที่เป็นนามธรรม คือ การใช้กฎระเบียบวินัยข้อบังคับเพื่อเป็นการแก้ไขฟื้นฟูพฤติกรรม นักโทษให้กลับตัวเป็นคนดีกลับสู่สังคม เช่น การควบคุมการดำเนินชีวิตประจำวันของนักโทษ ตั้งแต่ การกิน การนอน การอาบน้ำ ซึ่งกำหนดตามตารางเวลา การแต่งกายอนุญาตให้ใส่เฉพาะกางเกงขาสั้น เสื้อแขนสั้น และรองเท้าฟองน้ำ การทำงานหรือการฝึกวิชาชีพก็กำหนดจากความชอบ ความสนใจ และความเหมาะสมเฉพาะตัวนักโทษ ส่วนการให้การศึกษอบรมก็เพื่อให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพเมื่อพ้นโทษ เป็นต้น

ในสถานะของการถูกจำกัดอิสรภาพและการถูกควบคุมด้วยกฎระเบียบวินัยข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งเป็นอำนาจรัฐในการลงทัณฑ์ต่อนักโทษย่อมเกิดผลในการกดดัน บีบคั้นต่อนักโทษซึ่งต้องทนอยู่กับสภาพเช่นนี้เป็นระยะเวลายาวนาน โดยเฉพาะนักโทษชาวต่างชาติที่มีความแตกต่างจากนักโทษชาวไทย ทั้งทางวัฒนธรรม อาหารการกิน ชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน สภาพภูมิอากาศ วัฒนธรรม ความเชื่อ ทศนคติ และศาสนา ซึ่งสามารถเห็นตัวอย่างได้ในหนังสือของ วอร์เรน เฟลโลว์ เรื่อง “4,000 Days: my life and survival in a Bangkok prison”³ (Fellows, W., 1998) ซึ่งเขาได้บรรยายถึง ความแออัดของนักโทษในห้องนอน ห้องน้ำที่โสโครก อาหารก็สกปรก ความทารุณโหดร้ายของผู้คุม และการรักษาพยาบาลที่ล้าสมัยไม่ได้มาตรฐาน ฯลฯ

²ชื่อเรียกพื้นที่ควบคุมต่าง ๆ ในคุก เช่น แดนขังเดี่ยว แดนประหาร แดนเลี้ยงสัตว์ แดนฝึกวิชาชีพ เป็นต้น

³หนังสือของอดีตนักโทษชาวออสเตรเลีย คดียาเสพติด โทษตลอดชีวิต ซึ่งได้เขียนเรื่องราวที่เกิดขึ้นขณะที่อยู่ในคุกมาหลาย ลาดยาว และบางช่วง ระหว่างปี พ.ศ. 2521-2532 และได้รับอภัยโทษปล่อยตัว รวมถูกคุมขังอยู่ในประเทศไทย 11 ปี หรือ 4,000 วัน

ในขณะที่เดียวกันจากแนวคิดสถาปัตยกรรมแพนอपติคอนที่แม้จะแสดงให้เห็นถึงอำนาจของการควบคุมที่เข้มข้นและเข้มงวดจากการจัดระเบียบวินัยของคุณ แต่ก็ยังเปิดโอกาสให้นักโทษสามารถสร้างอำนาจการสื่อสารออกสู่โลกภายนอกได้ โดยส่งผ่านออกทางจดหมาย ซึ่งแนวคิดนี้ยังสามารถเชื่อมโยงได้กับทัศนะของฟูโกต์ที่ว่า ที่ใดมีการใช้อำนาจที่นั่นย่อมมีการต่อต้านต่ออำนาจ ทำให้ผู้วิจัยเรื่อง การสื่อสารผ่านจดหมายนักโทษ: บทวิเคราะห์อำนาจและการจัดระเบียบวินัยแห่งคุณ: บทวิเคราะห์อำนาจและการจัดระเบียบวินัยแห่งคุณ มีความสนใจเรื่องอำนาจในมิติของการต่อต้านขัดขึ้นรวมทั้ง การต่อรองและการจำยอมของนักโทษต่างชาติเป็นพิเศษว่า นักโทษเหล่านี้มีวิธีการเขียนเนื้อหาหรือสร้างรูปแบบอย่างไรเพื่อสร้างอำนาจตอบโต้อำนาจจากกฎระเบียบวินัยข้อบังคับต่าง ๆ ของคุณ

การสื่อสารผ่านจดหมายและอำนาจในพื้นที่ของคุณ

จากการศึกษาทบทวนแนวคิดและความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารที่ผ่านมา ผู้วิจัยพบว่าการสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญหรือเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องมีการ “ปฏิสัมพันธ์” (Interaction) ระหว่างตนเองกับบุคคลอื่น การสื่อสารเป็นการสร้างความเข้าใจและสร้างความหมายร่วมกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ในกรณีของเรือนจำกลางบางขวางนั้น ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจการสื่อสารประเภทต่าง ๆ ของเรือนจำกลางบางขวางที่อนุญาตให้นักโทษทำการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอก และพบว่ามียู่ 5 รูปแบบ คือ การเยี่ยมเยียนจากญาติภายในเรือนจำ การติดต่อทางโทรศัพท์ การเขียนจดหมาย การประชุมทางไกลผ่านกล้องวิดีโอ (video conference) และการติดต่อทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)

กรณีนักโทษชาวไทยสามารถใช้บริการการติดต่อสื่อสารได้สะดวกทั้ง 5 รูปแบบ แต่กรณีนักโทษต่างชาติ การเยี่ยมญาติภายในคุกเป็นเรื่องใหญ่ เพราะญาติของนักโทษจะต้องเดินทางมาจากต่างประเทศ ซึ่งมีความสิ้นเปลืองสูงมาก ส่วนการติดต่อทางโทรศัพท์ หรือการประชุมทางไกลผ่านกล้องวิดีโอ (video conference) ซึ่งเป็นบริการแบบใหม่ของเรือนจำกลางบางขวาง ซึ่งแม้จะรวดเร็วแต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง มีขั้นตอนในการปฏิบัติที่ยุ่งยาก เช่น ช่วงเวลาในการติดต่อ ปัญหาผู้ควบคุมเรื่องภาษาในการติดต่อ การประสานงานกับทางสถานทูตของนักโทษในการยืนยันความถูกต้องของหมายเลขโทรศัพท์ของผู้ติดต่อที่จะต้องเป็นญาติโดยตรงกับนักโทษ และการออกค่าใช้จ่ายที่นักโทษจะต้องออกเอง

ส่วนการติดต่อทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ เป็นรูปแบบใหม่ล่าสุดของเรือนจำกลาง บางขวาง แต่ก็ยังมีข้อบังคับมากมายและจะต้องมีการตรวจสอบในรายละเอียดต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้เวลานาน อีกทั้งกำหนดความยาวของเนื้อหาและการรับส่งจะต้องมีเครื่องคอมพิวเตอร์ทั้งผู้ส่งและผู้รับ ซึ่งแสดงถึงควมมีฐานะทางการเงิน ดังนั้น การติดต่อทางจดหมายจึงเป็นรูปแบบเดียวที่นิยมใช้กันมากในหมู่นักโทษต่างชาติ เพราะเป็นการติดต่อสื่อสารที่ประหยัดค่าใช้จ่าย สามารถส่งเนื้อหาได้ปริมาณมาก มีเวลาก่อนการส่งสารก่อนที่จะส่ง อีกทั้งทางคุกยังผ่อนปรนกฎระเบียบบางอย่างเกี่ยวกับการติดต่อทางจดหมายให้กับนักโทษต่างชาติเป็นกรณีพิเศษ เพื่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ และคำนึงถึงผลทางด้านจิตวิทยาและข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการปฏิบัติต่อนักโทษทำให้นักโทษต่างชาติมีอิสระมากกว่านักโทษชาวไทยในการติดต่อสื่อสารทางจดหมายออกสู่สังคมภายนอก

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การสื่อสารผ่านจดหมายนักโทษ: บทวิเคราะห์อำนาจและการจัดระเบียบวินัยแห่งคุก” เป็นการวิเคราะห์การสื่อสารผ่านจดหมายอันเป็นรูปแบบของ “การสื่อสารระหว่างบุคคล” (Interpersonal Communication) เพราะเป็นการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความรู้สึกและความต้องการของผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารแล้วเกิดปฏิกิริยาตอบสนองหรือผลตอบรับ (Feedback) ซึ่งการสื่อสารระหว่างบุคคลแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ “การสื่อสารเชิงวัจนะ” (Verbal Communication) หมายถึง การสื่อสารที่ใช้ถ้อยคำ เสียงร้องหรือตัวอักษรและ “การสื่อสารเชิงอวัจนะ” (Nonverbal Communication) ซึ่งหมายถึง การสื่อสารที่ไม่ใช้ถ้อยคำแต่เป็นการแสดงออกทางร่างกาย การใช้สายตา การแสดงออกทางหน้าตา ลายมือหรือการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ

ดังนั้น จดหมายนักโทษจึงเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลเชิงวัจนะและเชิงอวัจนะ คือในเชิงวัจนะจะเป็นลักษณะของการเขียนตัวอักษรลงบนแผ่นกระดาษที่ผู้เขียนและผู้รับสื่อสารกันโดยไม่อาจรับรู้ทางสีหน้า ท่าทางหรือสายตาระหว่างกันได้ ซึ่งการเขียนจดหมายส่งข้อความไปยังผู้รับนี้ต้องใช้ความสามารถมากกว่าการใช้คำพูด หรือถ้อยคำ ดังนั้น การเขียนจดหมายจึงต้องใช้ความรู้ในการสื่อสารภาษา รู้จักใช้สำนวน รู้จักแต่งเนื้อหา ใช้จิตวิทยาในการเขียน

ส่วนในเชิงอวัจนะ คือ การวาดภาพต่าง ๆ บนซองจดหมายหรือในกระดาษเขียนจดหมาย การสร้างรูปแบบของจดหมาย วัสดุที่ใช้ในการเขียน ทั้งนี้ เพื่อสื่อความหมายบางอย่างแก่ผู้รับเพื่อให้เกิดผลตอบรับที่พึงพอใจแก่นักโทษที่สื่อสารผ่านจดหมาย

นอกจากนี้ แม้ตามปกติแล้วการสื่อสารผ่านจดหมายถือเป็นการสื่อสารแบบส่วนตัว/ส่วนบุคคล (Private Communication) แต่ด้วยวาระโอกาสการสื่อสารที่เป็นกรณีศึกษาในที่นี้คือ “คุก” (พื้นที่แห่งการใช้อำนาจ) จึงทำให้เกิดเงื่อนไขของคุกมากมายที่เข้ามาตีกรอบไม่ให้เป็น การสื่อสารแบบส่วนตัวหรือส่วนบุคคลโดยสมบูรณ์

ในขณะเดียวกัน เนื่องจากการเขียนจดหมายสามารถเป็นหลักฐานยืนยันความรู้ความ จริยภายในคุกต่อบุคคลภายนอกได้ ทำให้อีกด้านหนึ่ง การสื่อสารผ่านจดหมายก็สามารถเป็นการ สร้างอำนาจให้นักโทษในการต่อต้านอำนาจจากกฎระเบียบวินัยและข้อบังคับของคุก และ จดหมายยังสามารถสื่อสารความรู้สึกนึกคิด หรือบรรยายความในใจได้อย่างไร้ขอบเขตสามารถ ส่งผ่านออกนอกกำแพงคุกได้ แม้ร่างกายของนักโทษจะถูกจองจำกักขังหมดอิสรภาพอยู่หลัง กำแพงคุกก็ตาม

ดังนั้น จดหมายจึงเป็นความพยายามอย่างยิ่งของผู้ส่งสาร คือ นักโทษ เพื่อสื่อสารให้ เกิดความน่าเชื่อถือ น่าสงสาร เกิดความช่วยเหลือ หรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว และระบาย ความคับข้องใจต่าง ๆ อันนำมาซึ่ง “การเอาตัวรอด” (Survival) ทั้งทางร่างกายและจิตใจเป็นการ สื่อสารในสถานการณ์วิกฤตที่เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมาน เป็นสถานการณ์พิเศษในการสื่อสาร ซึ่งเป็นการสื่อสารที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่งว่า นักโทษมีวิธีการเขียนจดหมายอย่างไร จดหมาย ของนักโทษมีรูปแบบและเนื้อหาอย่างไร และกระบวนการสื่อสารดังกล่าวเกี่ยวข้องกับมิติของการ จำยอม การต่อรอง และการต่อต้านในเชิงอำนาจอย่างไรในสถานการณ์เช่นนี้

จากแนวคิดเรื่อง อำนาจของ มิเชล ฟูกูเกต์ และความรู้เรื่องการสื่อสาร ทำให้ผู้วิจัยเกิด คำถามว่า การสื่อสารด้วยจดหมายของนักโทษ อาจเป็นวิธีการหนึ่งของนักโทษในการสร้างและ ต่อต้านอำนาจจากกฎระเบียบวินัยข้อบังคับของคุก ซึ่งการวิจัยเรื่อง การสื่อสารผ่านจดหมาย นักโทษ: บทวิเคราะห์อำนาจและการจัดระเบียบวินัยแห่งคุก มุ่งศึกษาเนื้อหาของข้อความใน จดหมายและรูปแบบของจดหมายว่ามีมิติของการต่อต้านชัดเจนอย่างไรบ้าง และนอกจากมิติของ การต่อต้านแล้ว จะมีมิติการต่อรอง จำยอม หรือไม่ อย่างไร

ในขณะเดียวกันจากการอ่านวรรณกรรมและงานวิจัยเกี่ยวกับคุกที่ผ่านมา ส่วนใหญ่จะ ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักโทษ ผู้คุม หรือจากการสังเกต และการวิเคราะห์ของบุคคลภายนอก (Outsider's view) เป็นส่วนใหญ่ แต่วิทยานิพนธ์เรื่อง “การสื่อสารผ่านจดหมายนักโทษ: บทวิเคราะห์ อำนาจและการจัดระเบียบวินัยแห่งคุก” ฉบับนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าจากผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้คุมในคุก และมี หน้าที่ตรวจสอบเซ็นเซอร์ (Censorship) จดหมายของนักโทษต่างชาติโดยตรง และได้ปฏิบัติหน้าที่ นี้นานกว่า 9 ปี ทำให้สามารถรับรู้ความจริงต่าง ๆ ที่ปรากฏในมิติการสื่อสารของนักโทษที่ต้อง

พยายามต่อสู้ดิ้นรนต่อความทุกข์ทรมานจากการถูกกักขัง ถูกจำกัดอิสรเสรีภาพ โดยการเขียนบันทึกลงบนแผ่นกระดาษส่งผ่านทางจดหมาย อันกลายเป็นพื้นที่แห่งอำนาจในการต่อต้านอำนาจจากกฎระเบียบวินัยข้อบังคับของคุณ

ปัญหาคำถามวิจัย

1. อำนาจจากการจัดระเบียบวินัยของคุณมีผลต่อกระบวนการสื่อสารของนักโทษอย่างไร
2. นักโทษมีวิธีการสื่อสารด้วยจดหมายอย่างไร ภายใต้กระบวนการจัดระเบียบวินัยดังกล่าวของคุณทั้งในเชิงจ่ายอม ต่อรองและต่อต้าน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาและรูปแบบของการสื่อสารในจดหมายนักโทษในบริบทของการจำกัดอิสรภาพในด้านต่าง ๆ ของคุณ
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสื่อสารด้วยจดหมายของนักโทษกับการจ่ายอม ต่อรองและต่อต้านเชิงอำนาจการจัดระเบียบวินัยในพื้นที่ของคุณ

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ จะเลือกศึกษาเฉพาะกรณีจดหมายของนักโทษต่างชาติเพศชายในเรือนจำกลางบางขวาง โดยการเก็บรวบรวมจดหมายของนักโทษต่างชาติเพศชายโดยเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม 2547 จนถึงเดือนมีนาคม 2549 เป็นระยะเวลา 2 ปี และเลือกจดหมายเป็นกลุ่มตัวอย่างได้ประมาณ 200 ฉบับ โดยเลือกวิเคราะห์จากจดหมายที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษที่มีลักษณะเนื้อหาและรูปแบบของจดหมายที่เป็นมิติของการจ่ายอม การต่อรอง และการต่อต้านต่อกฎระเบียบวินัยข้อบังคับต่าง ๆ ของคุณ การคัดเลือกใช้วิธีการอ่านเนื้อหาจดหมาย ความหมายของภาพวาด และการพิจารณาารูปแบบของจดหมายร่วมด้วย เช่น การใส่สิ่งของในจดหมาย การประดิษฐ์ของจดหมาย วัสดุที่ใช้เขียน และสร้างจดหมาย ฯลฯ นอกจากนั้น ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์นักโทษอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการเก็บข้อมูลเพื่อใช้วิเคราะห์ศึกษาเรื่องนี้

ข้อจำกัดในการวิจัย

ข้อจำกัดในการวิจัยครั้งนี้ ประเด็นหลักสำคัญ คือ เรื่องของกฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับ ของคุณ กฎหมายด้านสิทธิมนุษยชนและกฎหมายเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ทำให้การ แสดงหลักฐานบางอย่างไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากบางกรณีเป็นความลับของทางราชการหรือ เป็นเรื่องที่ไม่สมควรเปิดเผย เพราะอาจจะละเมิดสิทธิของนักโทษหรือเกี่ยวกับการรักษาความ มั่นคงปลอดภัยในคุก หรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทางราชการ ด้วยเหตุดังกล่าว ใน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงไม่ระบุชื่อ นามสกุลจริงของกลุ่มตัวอย่างจดหมายนักโทษที่เขียน จดหมาย หรือเป็นผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ หรือไม่แสดงรายละเอียดข้อมูลความลับ บางอย่างที่สามารถเกิดความเสียหายแก่หน่วยงานและกลุ่มตัวอย่างได้

นิยามศัพท์เฉพาะ

คุก หมายถึง เรือนจำกลางบางขวาง สถานที่สำหรับคุมขังผู้กระทำความผิดเฉพาะ เพศชาย ที่มีกำหนดโทษสูงตั้งแต่ 30 ปี ถึงประหารชีวิต ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้กำหนดให้เรือนจำ กลางบางขวางเป็นพื้นที่แห่งการใช้อำนาจ ผ่านการสร้างกฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับ ขึ้นมาควบคุม ชีวิตและความเป็นอยู่ของนักโทษต่างชาติ

ผู้คุม หมายถึง เจ้าหน้าที่เรือนจำเพศชาย ที่ปฏิบัติหน้าที่ในเรือนจำกลางบางขวางซึ่ง เป็นผู้พิจารณาและผู้ปฏิบัติการการใช้อำนาจจากกฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับ ของคุกต่อนักโทษ ต่างชาติ

นักโทษ หมายถึง ชาวต่างชาติเพศชายที่กระทำความผิดในประเทศไทย และถูก พิพากษาตัดสินจำคุกในเรือนจำกลางบางขวาง ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ นักโทษต่างชาติเป็นผู้ถูก ใช้อำนาจจากกฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับของคุณและขณะเดียวกันก็เป็นผู้ที่สามารถใช้อำนาจจาก การเขียนจดหมายต่อต้านอำนาจของคุณเช่นเดียวกัน

จดหมาย หมายถึง จดหมายของนักโทษต่างชาติเพศชายที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อส่งออกนอกเรือนจำ และจดหมายนี้คือปฏิบัติการทางสังคมของนักโทษในการสื่อสารเพื่อ ต่อรองและต่อต้านอำนาจของคุณที่ส่งผ่านมาจากกฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับ

การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อสื่อสารระหว่างนักโทษกับคุณโดยใช้จดหมายเป็น สื่อกลาง ซึ่งการสื่อสารด้วยจดหมายของนักโทษจะมีองค์ประกอบของการสื่อสารดังนี้ คือ นักโทษ เนื้อหาสาร จดหมาย บุคคลภายนอก (ผู้ส่งสาร สาร ช่องทาง ผู้รับสาร ตามองค์ประกอบ S M C R) ซึ่งการวิจัยในเรื่องนี้จะวิเคราะห์เฉพาะสารและช่องทาง ในส่วนของสารจะวิเคราะห์เนื้อหา เช่น

ลักษณะหรือประเด็นการเขียน ส่วนของการเขียน ความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในเนื้อความ จดหมาย ฯลฯ และในส่วนของการที่จะวิเคราะห์ถึงรูปแบบของจดหมาย เช่น การประดิษฐ์ของ และกระดาษเขียนจดหมาย การใส่สิ่งของในซองจดหมาย การลักลอบนำจดหมายออก ฯลฯ ส่วน การสื่อสารของคุณ คือ การจัดระเบียบวินัยในบริบทของการจำกัดอิสรภาพในด้านต่าง ๆ ของคุณที่มีการควบคุมทั้งทางร่างกาย จิตใจและพฤติกรรม โดยจะวิเคราะห์ความหมายของการให้เสรีภาพ และการจำกัดอิสรภาพที่มีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับจดหมายของนักโทษ

อำนาจ หมายถึง กลยุทธ์การควบคุมร่างกาย ความคิดและพฤติกรรม ซึ่งในการวิจัยเรื่องนี้กำหนดไว้ 2 ตัว ที่หมายถึง อำนาจ คือ การจัดระเบียบวินัยของคุณและจดหมายของนักโทษ ซึ่งเป็นตัวแทนทางอำนาจของแต่ละฝ่ายที่มีความสัมพันธ์กันใน 4 มิติ คือ การครอบงำ การจ่ายอม การต่อรอง และการต่อต้านชัดเจน ซึ่งแต่ละมิติมีความหมายในการวิจัยดังนี้ คือ

1. การครอบงำ คือ กฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับ ของคุณซึ่งแสดงอำนาจในการควบคุม นักโทษในด้านต่าง ๆ เช่น การจำกัดอิสรภาพต่าง ๆ การจำกัดพื้นที่ การกำหนดการดำเนิน ชีวิตประจำวัน (เวลากิน เวลานอน เวลาทำงาน เวลาพัก) การกำหนดให้ต้องฝึกอาชีพ ต้องเรียน หนังสือ เป็นต้น

2. การจ่ายอม คือ จดหมายของนักโทษ มีเนื้อหาและรูปแบบที่แสดงการยอมรับต่อ อำนาจจากกฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับของคุณ เช่น การเขียนจดหมายขออนุญาตปิดไฟในห้องนอน เมื่อไม่อนุญาตก็เขียนจดหมายถึงบุคคลภายนอกเพื่อให้ส่งผ้าปิดตามาใช้แทน หรือการเขียน จดหมายขออนุญาตทำพิธีทางศาสนา เช่น ดื่มน้ำ ไก่ชนมบั้ง เมื่อไม่ได้รับอนุญาตก็มีการ เปลี่ยนแปลงพิธีกรรมด้วยการดื่มน้ำแทนไวน์ซึ่งเป็นสิ่งของต้องห้ามของคุณ หรือการทำพิธีล้างบาป (จุ่มร่างกายในแม่น้ำ) เมื่อทางคุณไม่อนุญาตให้ลงไปแม่น้ำก็เปลี่ยนมาเป็นจุ่มตัวลงในสระในคุก แทนหรือการเขียนจดหมายไม่เกิน 15 บรรทัด และการไม่สอดใส่สิ่งของมีค่าในซองจดหมายเมื่อ ผู้คุมผู้ตรวจสั่งก็ปฏิบัติตามระเบียบในการส่งจดหมายออกนอกคุก เป็นต้น

3. การต่อรอง คือ จดหมายนักโทษมีเนื้อหาและรูปแบบที่แสดงการต่อรองทางอำนาจ กับกฎระเบียบวินัยข้อบังคับของคุณ เช่น ขออนุญาตเขียนเกินที่กำหนด โดยอ้างว่าจดหมายใช้ เวลานานในการรับส่งเพราะอยู่ไกลถึงต่างประเทศ ดังนั้น จึงมีเรื่องราวมากมายที่จะเขียนหรือการ ขออนุญาตประกอบพิธีทางศาสนาในห้องเรียนแทนในห้องขัง เป็นต้น

4. การต่อต้าน คือ จดหมายของนักโทษมีเนื้อหาและรูปแบบที่แสดงอำนาจ ต่อต้าน ชัดเจนต่อกฎระเบียบวินัย ข้อบังคับ อันเป็นตัวแทนอำนาจของคุณ เช่น จดหมายขอถอดโซ่ตรวน จดหมายร้องเรียนการปฏิบัติหน้าที่มีขอบของผู้คุม จดหมายขออนุญาตปรุงอาหารพิเศษ จดหมาย ขอใช้อุปกรณ์ไฟฟ้า การใส่สิ่งของมีค่าในซองจดหมาย การวาดภาพจินตนาการเรื่องเพศหรือ จินตนาการเรื่องอิสรภาพ เป็นต้น

สำหรับการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์อำนาจจากจดหมายของนักโทษ (เนื้อหาและรูปแบบ) ที่กระทำต่ออำนาจของคุณ (การจัดระเบียบวินัย) ใน 3 มิติ คือ การจ่ายออม การต่อรอง และการต่อต้าน เท่านั้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นการบุกเบิกการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารของนักโทษประเภทต่าง ๆ ต่อไป เช่น การสื่อสารผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ การสื่อสารผ่านจดหมายของนักโทษประหาร หรือการสื่อสารผ่านจดหมายของนักโทษหญิง เป็นต้น ซึ่งที่ผ่านมามีการศึกษาวิจัยการสื่อสารเกี่ยวกับคุณ หรือนักโทษมีน้อยมากจนแทบจะไม่มี อาจเนื่องมาจากการความยากในการเข้าถึงข้อมูล
2. เป็นประโยชน์เชิงวิชาการในการช่วยเสริมความรู้ศาสตร์แขนงต่าง ๆ เช่น วารสารศาสตร์ นิเทศศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ จิตวิทยา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่สามารถเสริมความรู้เพื่อขยายบทบาททฤษฎีทางการสื่อสาร เช่น การนำทฤษฎีว่าด้วยเรื่องอำนาจทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามาใช้วิเคราะห์ในงานด้านวารสารศาสตร์ และการสื่อสารมวลชน เป็นต้น
3. กรมราชทัณฑ์หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับนักโทษสามารถทราบ และประยุกต์แนวทางในการออกกฎระเบียบ วินัย ข้อบังคับให้เหมาะสมในการปฏิบัติต่อนักโทษต่างชาติ โดยเฉพาะในมิติของการสื่อสารต่อไปในอนาคต